

Öğreticilere Göre 4-6 Yaş Kur'an Kursunda/Okulda Mahremiyet Eğitimi Yapmak

(Nitel Bir Analiz)

(Providing Privacy Education at 4-6 Age Qur'an Courses/Schools According to Instructors

(A Qualitative Analysis))

Ramazan DİLER

Doç. Dr, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Assoc. Prof., Tokat Gaziosmanpaşa University,
İslami İlimler Fakültesi Faculty of Islamic Sciences
Din Eğitimi Anabilim Dalı Department of Religious Education
Tokat | Türkiye Tokat | Türkiye
ramazan.diler@gop.edu.tr <https://orcid.org/0000-0002-8659-0018>
ROR adresi: <https://ror.org/01rpe9k96>

Makale Bilgisi

Article Information

Makale Türü Araştırma Makalesi	Article Types Research Article
Geliş Tarihi 23 / Temmuz /2025	Received 23 / July /2025
Kabul Tarihi 17 / Ekim /2025	Accepted 17 / October /2025
Yayın Tarihi 31/Aralık/2025	Published 31/December/2025
Bir iç- İki Dış Hakem	One Internal- Two External Referees
Çift Taraflı Kör Hakemlik	Double-Blind Refereeing
Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.	Ethical principles were followed during the preparation of this study
Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.	No conflict of interest declared
Bu Makale iTenticate aracılığıyla taranmıştır.	This Article was scanned by iTenticate
Etik Bidirim ilmiyat@gop.edu.tr	Ethics Notice ilmiyat@gop.edu.tr
Lisans CC-BY-NC-ND 4.0	Licence CC-BY-NC-ND 4.0

Atıf | Cite as:

Diler, Ramazan. "Öğreticilere Göre 4-6 Yaş Kur'an Kursunda/Okulda Mahremiyet Eğitimi Yapmak (Nitel Bir Analiz) [Providing Privacy Education at 4-6 Age Qur'an Courses/Schools According to Instructors (A Qualitative Analysis)]". *Tokat İlmiyat Dergisi | Tokat Journal of İlmiyat* 13/2 (Aralık | December 2025), 502-520.

<https://doi.org/ilmiyat.1749145>

<https://dergipark.org.tr/ilmiyat>



Providing Privacy Education at 4-6 Age Qur'an Courses/Schools According to Instructors (A Qualitative Analysis)

Abstract: Qur'an Courses are important institutions for non-formal religious education. It can be said that their primary mission is to teach participants how to read the Qur'an, provide basic religious knowledge, and instill Islamic morals. The public interest in these institutions has been increasing over time. As a result, since the 2013-2014 academic year, Qur'an Courses have started offering education to preschool-aged children under the title "4-6 Age Qur'an Course." These courses aim to develop age-appropriate basic skills in children. Similar to preschool institutions under the Ministry of National Education, privacy education is also known to be part of the curriculum in 4-6 age Qur'an Courses. Privacy education is crucial for children. Based on this importance, the need to understand Qur'an Course instructors' views on privacy education has emerged. Therefore, the aim of this study is to reveal the thoughts of Qur'an Course instructors regarding privacy education within the school/course setting. Understanding instructors' perspectives on this education, the challenges they encounter, and their approaches to solving these problems is considered significant. Scientifically examining these aspects can provide important insights for educators in Qur'an Courses, curriculum developers, institutional authorities, and parents. Within the scope of the study, interviews were conducted in the 2019-2020 academic year with a total of 12 instructors who were teaching in 4-6 age group Qur'an courses in the province of Tokat. The study employed a case study design, one of the qualitative research approaches. These participants are instructors working in 4-6 age Qur'an Courses in the province of Tokat. A qualitative research design, specifically the case study method, was used. The data were analyzed using the content analysis technique. Some of the findings are as follows: Qur'an Course instructors consider the school/course to be an important institution for privacy education. They believe that privacy education should be included in the school curriculum. Instructors stated that they experience difficulties in delivering privacy education. It was also found that instructors implement various activities related to privacy education within the school context.

Keywords: Religious Education, Privacy Education, Moral Education, 4-6 Age Qur'an Course, Qur'an Course Instructor.

Öğreticilere Göre 4-6 Yaş Kur'an Kursunda/Okulda Mahremiyet Eğitimi Yapmak (Nitel Bir Analiz)

Öz: Kur'an kursu önemli bir yaygın din eğitimi kurumudur. Bu kurumun temel misyonunun katılımcılarına Kur'an okumayı, temel dini bilgileri ve İslam ahlakını öğretmek olduğu söylenebilir. Bu eğitim kurumuna olan teveccüh her geçen gün artmaktadır. Bu teveccühe bağlı olarak Kur'an kursları, 4-6 yaş Kur'an kursu adıyla 2013-2014 öğretim yılından itibaren okul öncesi çocuklarına da eğitim hizmeti vermeye başladı. Söz konusu kurslarda çocukların gelişimine uygun olarak onlara, bazı temel beceriler kazandırılmaya çalışılmaktadır. MEB'e bağlı okul öncesi eğitim kurumlarında olduğu gibi 4-6 yaş Kur'an kursu çatısı altında da mahremiyet eğitiminin yapıldığı bilinmektedir. Mahremiyet eğitimi çocuklar için önemlidir. Öneminden hareketle, Kur'an kursu öğretmenlerinin mahremiyet eğitimi hakkındaki görüşlerini anlamak ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu nedenle çalışmanın amacı, Kur'an kursu öğretmenlerinin okuldaki/kurs mahremiyet eğitimi hakkındaki düşüncelerini ortaya çıkarmaktır. Öğreticilerin bu eğitime bakışlarının, karşılaştıkları sorunların neler olduğunun, sorunları çözmedeki yaklaşımlarının ortaya çıkarılması önemli görülmektedir. Bu boyutların bilimsel açıdan incelenmesi Kur'an kurslarında eğitim faaliyetinde bulunanlar, program geliştiriciler, ilgili kurum yetkilileri ve velilere önemli katkılar sağlayabilir. Çalışma kapsamında, Tokat ilinde 4-6 yaş Kur'an kurslarında öğretim faaliyeti yürüten öğretmenlerden, 2019-2020 öğretim yılında toplam 12 kişiyle mülakat gerçekleştirilmiştir. Çalışmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması /örnek olay deseni seçilmiştir. Çalışma verileri içerik analizi tekniği ile analiz edilmiştir. Çalışmadan elde edilen bazı sonuçlar şu şekildedir; Kur'an kursu öğretmenleri mahremiyet eğitiminde okulun/kurs önemli bir kurum olduğunu düşünmektedirler. Onlara göre mahremiyet eğitimi okul programına dahil edilmelidir. Kur'an kursu öğretmenleri mahremiyet eğitimi konusunda zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Öğreticilerin mahremiyet eğitimi ile ilgili okulda çeşitli etkinlikler yaptıkları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Mahremiyet Eğitimi, Ahlak Eğitimi, 4-6 Yaş Kur'an Kursu, Kur'an Kursu Öğreticisi.

Giriş

Problem

Ülkemizin önemli ve eski bir yaygın din eğitimi kurumu olan Kur'an kursları (KK), 2013-2014 öğretim yılından itibaren, pilot uygulama olarak, okul öncesi dönemdeki çocukları kabul etmeye başlamıştır. Söz konusu pilot uygulama başarılı görülmüş ve uygulamanın tüm illere yayıldığı müşahade edilmiştir. Din ve değer eğitimi ağırlıklı bir program uygulayan Kur'an kursları, çocukların genel gelişimini de destekleyerek bunu yapmak durumundadır. Programın ilgili amaçlarında şunlar ifade edilmiştir;

4-6 yaş Kur'an kursu programının amacı, Türk Milli Eğitiminin genel amaçları ve temel ilkelerine uygun olarak çocukların kendi seviyelerinde; İslam dininin insan hayatına anlam kazandıran unsurlardan biri olarak fark etmelerini, kazanacakları değerleri gündelik hayatta kullanmalarını, iyi alışkanlıklar kazanmalarının

yanısıra beden, zihin ve duygu gelişimlerine katkı sağlayacak nitelikte öğrenim görmelerini sağlayacak uygun bir ortam sunmayı amaçlamaktadır.¹

Diğer okul öncesi eğitim kurumlarında olduğu gibi, öğretim programlarının amaçları doğrultusunda 4-6 yaş Kur'an kurslarında da çocukların yarının iyi ve mutlu insanı olmaları için eğitimler, uygulamalar yapılmaktadır. Amaç çocukların evde öğrenmeye başladığı dil, din, ahlak, öz bakım becerileri, cinsiyet rolleri gibi beceri ve özelliklerini burada geliştirmek; gelişimlerine rehberlik etmektir. Çocukların olumlu nitelikler kazanmaları, bazı olumsuzluklara karşı duyarlı olmalarını amaçlayan bu uygulamaların çocuklar için önemli olduğunu hatırlatmak gerekir. Çocukların karşı karşıya kalabileceği riskler arasında çocuk istismarı hem ulusal hem de uluslararası düzeyde üzerinde sıklıkla durulan ve gündemde önemli bir yer tutan bir konu olarak öne çıkmaktadır.² Bu riskler arasında, cinsel istismara kadar varabilen, son derece tehlikeli ve ciddi olumsuz sonuçlara yol açabilecek durumlar da özellikle vurgulanabilir.

Araştırmalar, bazı çocukların cinsel istismar yaşadığını bu çocukların önemli bir kısmının 6 yaşında veya daha küçük olduğunu bildirmektedir.³ Cinsel istismarın sonuçları çok ciddidir. Acil ve kısa vadeli sonuçlar arasında korku, öfke ve düşmanlık, suçluluk ve utanç, uygunsuz cinsel davranış, okulda zorluk, okuldan kaçma, kaçma, depresyon ve anksiyete vardır. Cinsel istismarın son derece olumsuz bu sonuçları nedeniyle, birçok araştırmacı dikkatlerini önleyici çabalara yöneltmiştir. Bundan dolayı etkili bir eğitim, çocukların cinsel istismarını önlemenin anahtarı olarak gösterilmiştir.⁴

Önleyici çabalar bağlamında, okul öncesi kurumlarda, mahremiyet eğitimi uygulamalarının yapıldığı anlaşılmaktadır. Artan çocuk istismarı vb. haberler okul öncesi çocukların mahremiyet eğitimine olan ihtiyaçlarını ortaya çıkarmaktadır. Mahremiyet eğitimi çocuğun dini, ahlaki ve kültürel açıdan sağlıklı bir cinsel kimlik geliştirme eğitimidir. Ayrıca mahremiyet eğitimi çocuğun kendisinin ve başkasının özelini önemseme, koruma; saygı duymayı içeren bir eğitim olduğu söylenebilir.⁵

Ülkemizde mahremiyet eğitimi bazen bizzat mahremiyet eğitimi adı altında bazen de cinsel eğitim ile veya cinsel eğitimin bir parçası olarak verilmektedir. Bu bağlamda, cinsel eğitimin bu perspektiften değerlendirilmesinin de güncel ve değerli bir yaklaşım olduğu ifade edilmelidir. Haliyle Ülkedeki eğitim faaliyetleri içerisinde cinsel/mahremiyet eğitiminin nerede, kimler tarafından ve nasıl verilmesi gerektiği ile ilgili araştırmalar ve buna bağlı yapılan tartışmalar da yenidir⁶. İlgili araştırmalar cinsel veya mahremiyet

¹ Diyanet İşleri Başkanlığı DİB, 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursları Öğretim Programı (2018), 7.

² Rukiye Gögen, *Çocuk İstismarı Din Eğitimi Açısından Bir Değerlendirme* (İstanbul: Sonçağ, 2022), 353.

³ Bk. Ahmet Hamdi Alpaslan, "Çocukluk Döneminde Cinsel İstismar", *Kocatepe Tıp Dergisi* 15/2 (2014), 194-201; Ayşe Rezan Çeçen, "Çocuk Cinsel İstismarı: Sıklığı, Etkileri ve Okul Temelli Önleme Yolları", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 1 (2007), 1-17; Evrim Aktepe, "Çocukluk Çağı Cinsel İstismarı", *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 1/2 (2009), 95-119.

⁴ Rosemarie Ratto - G. Anne Bogat, "An Evaluation of a Preschool Curriculum to Educate Children in the Prevention of Sexual Abuse", *Journal of Community Psychology* 18/3 (1990), 289-297; Aytül Eliküçük - Sibel Sönmez, "6 Yaş Çocuklarının Cinsel Gelişim ve Eğitimiyle İlgili Ebeveyn Görüşlerinin İncelenmesi", *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 25/25 (2011), 51; Gögen, *Çocuk İstismarı Din Eğitimi Açısından Bir Değerlendirme*, 355.

⁵ Ramazan Diler, "Mahremiyet Eğitimi ve Önemi", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (2014), 79; Diğer tanımlar için bk. Adem Güneş, "Cinsel İstismar Olgusu ve Mahremiyet Eğitimi", *İnsan ve Toplum* 7/2 (15 Aralık 2017), 45-69; Yusuf Bahri Gündoğdu, "Mahremiyet Eğitiminin Temeli İnsanlık Şerefi: Ailenin Mesuliyetleri", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 7/2 (07 Temmuz 2017), 387-394; Saadet İder, "Yetişkinlerde Mahremiyet Algısının Kaynağına İlişkin Nitel Bir Araştırma", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 19/1 (2019), 109-122; Saadet İder - Mustafa Tavukçuoğlu, "Mahremiyet Eğitiminde Bir İhtiyaç Analizi: Anne/Baba Eğitimi", *Akif* 53/1 (2023), 21-40; Adem Güneş, *Nezakat ve Zarafet İçin Mahremiyet Eğitimi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2015).

⁶ Bk. Eliküçük - Sönmez, "6 Yaş Çocuklarının Cinsel Gelişim ve Eğitimiyle İlgili Ebeveyn Görüşlerinin İncelenmesi"; Fatma Çalışandemir vd., "Çocukların Cinsel Eğitimi: Geçmişten Günümüze Bir Bakış", *Eğitim ve Bilim* 33/150 (2008), 14-27; Belma Tuğrul - İsmihan Artan, "Çocukların Cinsel Eğitimi ile İlgili Anne Görüşlerinin İncelenmesi", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 20/20 (2001), 141-149; Ayşen Bulut, "Çocuklukta Cinsel Eğitim", *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi* 2/2 (2007), 53-57; Duygu Çalışır, *Cinsel Eğitim Çocukluktan Ergenliğe* (İstanbul: Profil Yayınları, 2011); Nagehan İpek, *İslam'ın Mahremiyet Algısı Işığında Mahremiyet Eğitiminin Çocuk Cinsel İstismarını Önlemedeki*

eğitime dönük betimleyici çalışmalardır. Ülkemize nazaran Batıda, cinsel veya mahremiyet eğitimi konusunda daha eski ve önemli tartışmalara yer veren çalışmalara rastlanmaktadır.⁷ Söz konusu çalışmalarda çocuğun mahremiyetinin nasıl tanımlanacağı; çocuğun özel alanına kimlerin dahil olabileceği⁸ tartışılmaktadır.

Türkiye'deki eğitim kurumlarında gerçekleştirilen mahremiyet ve cinsel eğitimin de çok boyutlu olarak ele alınmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu konuda en etkili veri toplama yöntemlerinden birinin, sürecin uygulayıcıları olan öğretmenlerden doğrudan bilgi edinmek olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda, çalışmada Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) tarafından yürütülen ve görece yeni bir girişim olan 4-6 yaş Kur'an kurslarında görev yapan öğretmenlerin mahremiyet eğitimine ilişkin görüşleri incelenmiştir. Araştırma, Kur'an kursu öğretmenlerinin eğitim kurumlarındaki mahremiyet eğitimi konusundaki görüşleri ile sınırlı tutulmuştur. Buna göre araştırmanın temel problemi şudur: Kur'an kursu öğretmenlerinin kurstaki/okuldaki⁹ mahremiyet eğitimi hakkındaki görüşleri nedir?

Araştırmanın temel problemine yönelik olarak yanıt aranan alt sorular ise aşağıdaki şekildedir:

Öğreticilere göre kurs/okul programlarında mahremiyet eğitimi yer almalı mıdır?

Öğreticiler, mahremiyet eğitimi kapsamında hangi etkinlikleri gerçekleştirmektedirler?

Öğreticiler tarafından mahremiyet eğitiminin uygulanmasında karşılaşılan başlıca zorluklar nelerdir?

Öğreticiler, öğrencilerin mahremiyetle ilgili yönelttikleri sorulara yönelik nasıl çözümler geliştirmektedirler?

Amaç ve Önem

Bu araştırmanın temel amacı, Kur'an kurslarında görevli öğretmenlerin mahremiyet eğitimi konusundaki bilgi düzeylerini ve düşüncelerini kapsamlı bir şekilde analiz etmektir. Araştırma kapsamında, öğretmenlerin

Rolü (Erzincan: Erzincan Binali Yıldırım Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020); Zeynep Türkyılmaz, 3-6 Yaş Grubu Çocuğu Olan Ebeveynlerin Mahremiyet Eğitimine Dair Bilgilerinin İncelenmesi (Üsküdar Örneği) (İstanbul: İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019); Semiha Çakır, 4-6 Yaş Aralığındaki Çocuklara Mahremiyet Eğitimi Verilmesinde Din Eğitimin Rolü (Sivas: İvan Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015); Feyza Ünal, Çocuk Cinsel İstismarında Cinsel Kimlik ve Mahremiyet Eğitiminde Rehberlik Öğretmenlerinin Rolü (Yalova: Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019); Habibe Çalışkan, Okul Öncesi Dönemde Çalışan Öğretmenlerin Mahremiyet Eğitimi Konusunda Bilgi Düzeylerinin Belirlenmesi (Konya: Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019); Emine Kürek, Cinsel Kimlik Gelişiminde Din Eğitiminin Rolü (Samsun: Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012); Hüseyin Emre Duran, Değerler Eğitimi Bağlamında Mahremiyet Eğitimi (Samsun: Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018); Güneş, "Cinsel İstismar Olgusu ve Mahremiyet Eğitimi"; Gündoğdu, "Mahremiyet Eğitiminin Temeli İnsanlık Şerefi"; İder, "Yetişkinlerde Mahremiyet Algısının Kaynağına İlişkin Nitel Bir Araştırma"; Hatice Özasan - Gülümser Gültekin Akduman, "Ailelerin Mahremiyet Eğitimine İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi", 2nd International Symposium on Innovative Approaches in Scientific Studies, Samsun, Turkey, November 30-December 2 2018. (Samsun: SETSCI- Conference Proceedings, 2018), 1363-1369.

⁷ Bk. Helmut Kentler, *Çocuğuma Nasıl Cinsel Eğitim Verebilirim?*, çev. Gülderen Pamir (İstanbul: Turkuaz Yayıncılık, 2008); John F. McCarthy, "Sex Education Should Be Taught Primarily by Parents", *Sex Education*, ed. Tamara L. Roleff (San Diego: Greenhaven Press, 1999), 13-25; Joycelyn Elders - Tamara L. Roleff, "Sex Education Should Be Taught in Schools", *Sex Education* (San Diego: Greenhaven Press, ts.); Ratto - Bogat, "An Evaluation of a Preschool Curriculum to Educate Children in the Prevention of Sexual Abuse"; Gary F. Kelly, "Parents as Sex Educators", *Sex Education in the Eighties: The Challenge of Healthy Sexual Evolution*, ed. Lorna Brown (Boston, MA: Springer US, 1981), 101-113; William H. Genné, "Sex Education in Religious Settings", *Sex Education in the Eighties: The Challenge of Healthy Sexual Evolution*, ed. Lorna Brown (Boston, MA: Springer US, 1981), 127-135; Mary Lee Tatum, "Sex Education in the Public Schools", *Sex Education in the Eighties: The Challenge of Healthy Sexual Evolution*, ed. Lorna Brown (Boston, MA: Springer, 1981), 137-144; Jill D. Berrick, "Sexual Abuse Prevention Education: Is It Appropriate For The Preschool Child?", *Children and Youth Services Review* 11/2 (1989), 145-158; Michael J. Reiss, "Food, Smoking and Sex: Values in Health Education", *Values in Education and Education in Values*, ed. J. Mark Halstead - Monica J. Taylor (London: Routledge, 2005), 92-103.

⁸ Emilio Mordini, "Confidentiality in Child Psychiatry", *Healthcare Ethics and Human Values*, (2002), 1.

⁹ Bu çalışmada okul kavramı, her türlü formel eğitim-öğretim faaliyetinin, öğretmen/öğretici rehberliğinde yapıldığı kurum (Kur'an kursları da dahil) olarak ifade edilmektedir.

eğitim kurumlarında mahremiyet eğitimi uygulamalarına ilişkin yaklaşımları, bu eğitimin kurumsal düzeyde önemine dair görüşleri, karşılaştıkları güçlükler ve süreçte benimsedikleri yöntemler detaylı biçimde incelenmiştir.

Çalışmanın bulgularının, mahremiyet temalı araştırmalara ve bu alanda çalışma yürüten araştırmacılara nitelikli veri sağlayacağı öngörülmektedir. Özellikle mahremiyet eğitimi programlarının geliştirilmesi süreçlerinde, program geliştirme uzmanlarının başvurabileceği saha temelli bir kaynak niteliğindedir. Ayrıca, araştırma çıktıları; 4-6 yaş grubu Kur'an kursu öğretmenleri ile okul öncesi eğitimde görev yapan öğretmen ve diğer çalışanlara, mahremiyetin önemi ve uygulanmasına dair pratik öneriler sunabilir. Bunun yanı sıra, ebeveynlerin çocuklarının mahremiyet eğitimine yaklaşımında farkındalık kazanmalarına katkı sağlaması beklenmektedir.

Yöntem

Bu çalışmada, araştırmanın örnekleme; veri toplama, veri analiz yöntem ve teknikleri nitel araştırma modeline uygun olarak seçilmiştir.

Araştırma Deseni

Okuldaki mahremiyet eğitimine ilişkin, 4-6 yaş Kur'an kursu öğretmenlerinin düşüncelerini ortaya koymak amacıyla çalışmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması /örnek olay deseni seçilmiştir. Durum çalışması, 'güncel bir olguyu kendi gerçek yaşam çerçevesi içinde çalışan ve durumları çok yönlü, sistemli ve derinlemesine inceleyen görgül bir araştırma yöntemi' olarak tanımlanmaktadır.¹⁰ Bu çalışmada araştırma için bir grup 4-6 yaş Kur'an kursu öğreticisi seçilmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, tipik durum örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Tipik durum örnekleme "diğerleri gibi davranma olasılığı yüksek olan bireylerin seçilmesi" anlamına gelmektedir. Tipik örneklem "ortalama benzeri" vakaları tanımlamak için normal bir karakteristik dağılım sağlayan diğer istatistiksel veriler kullanılarak seçilebilir.¹¹ Çalışmaya katılan grup üyeleri kıdem, mesleki tecrübe ve gönüllük esasları kriterlerine göre seçildi. Çalışma grubunu 2019-2020 öğretim yılında Tokat İl ve İlçe Müftülüklerine bağlı 4-6 yaş Kur'an kurslarında görevli öğretmenlerden 12 Kur'an kursu öğreticisi oluşturmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak görüşme/mülakat formu kullanılmıştır. Görüşme, bireylerin deneyimlerine, tutumlarına, görüşlerine, şikayetlerine, duygularına ve inançlarına ilişkin bilgi elde etmede oldukça etkili bir yöntemdir.¹² Mülakat sorularını oluşturma süreci bilimsel ilkeler gözetilerek sürdürülmüştür. Buna binaen bir eğitim bilimi uzmanı ile iki din eğitimi bilimi uzmanının görüşlerine başvurulmuştur. Ayrıca mülakatın etik kural ve ilkelere uygunluğu araştırmacının bağlı bulunduğu üniversitenin etik kurulunca onaylanmıştır. Araştırmaya Tokat İli ve ilçelerinde 4-6 yaş Kur'an kursu öğreticisi olarak görev yapan gönüllü 12 kişi ile çalışma yürütülmüştür. Görüşmeler çeşitli iletişim araçları ve yüz yüze gerçekleşmiştir. Katılımcılardan izin alınarak görüşmeler kaydedilmiştir. Görüşmelerden elde edilen veriler dikte programları vasıtasıyla yazıya geçirilmiştir.

¹⁰ Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Seçkin Yayıncılık, 2005), 277.

¹¹ Micheal Quinn Patton, *Qualitative Research And Evaluation Methods* (London: Sage Publication, 2002), 236.

¹² Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 119.

Verilerin Analizi

Çalışma verileri içerik analizi tekniği ile çözümlenmiştir. İçerik analizi, 'belirli kurallara dayalı kodlamalarla bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük içerik kategoriler ile özetlendiği sistematik, yinelenebilir bir teknik' olarak tanımlanmaktadır.¹³

Çalışmada çeşitli kodlamalar ve kısaltmalar kullanılmıştır. "4-6 yaş Kur'an kursu öğretmenleri" kavramı "öğreticiler"; "4-6 yaş Kur'an kursu" yerine de "Kur'an kursu" kavramı kullanılmıştır. Analiz ve değerlendirmelerin anlaşılır olması için öğretmenlerin görüşlerinden doğrudan alıntılar yapılmıştır. Bunlar tırnak içerisinde gösterilmiştir. Katılımcı/Görüş sahibi, Kur'an kursu öğreticisi 1 (KKÖ 1)... şeklindeki kodlarla belirtilmiştir.

1. Bulgular ve Yorumlar

Çalışmanın bu bölümünde 4-6 yaş Kur'an kursu öğretmenlerinin okuldaki mahremiyet eğitimi hakkındaki görüşleri belirli temalar içerisinde analiz edilip değerlendirilmiştir.

1.1. Okulda Mahremiyet Eğitimi

4-6 yaş Kur'an kursu öğretmenlerine "mahremiyet eğitiminde okulun görevleri nelerdir?" sorusu sorulmuştur. Onların verdikleri cevaplardan bazıları şöyledir;

"Okul eksik eğitimle gelene bir şey katmaz mesela" (KKÖ 9). "Özellikle ana okulu döneminde, aile tarafından eksik kalan noktalar varsa, bu aile ile iletişime geçilerek tamamlanır" (KKÖ 2). "Okul ailenin vermiş olduğu eğitimi destekleyici çalışmalar yapmalı. Hem veli hem öğrencileri bu konuda eğitmelidir" (KKÖ 7). "Mesela bunu yapma dediğimiz zaman 'ama benim babam yapıyor', diyebiliyor. O çocuk bazı yanlışlıkları babasından ve de ailesinden gördüğü için ailem bunu yapabiliyor diyebiliyor" (KKÖ 9). "Öğretici de canla başla uğraşacak. Aile de verecek, çocuğun algılaması açık olacak. Tek yönlü hiçbir şeyin olacağını zannetmiyorum" (KKÖ 9). Mahremiyet eğitiminde Kur'an kursunun güzel bir rolü olduğunu düşünüyorum. Çünkü bize gelen çocuklar bembeyaz bir kâğıt gibi. Mermere ne yazarsanız o kalıyor. Aldıkları şeyi iyi alıyorlar. Bu da onlara temel oluyor. Bu eğitimin olması ve verilmesi gerekir (KKÖ 10). "Okul çok önemli. Okul derken ya da kurs derken de öğretmeni (kastediyorum). Hepsi beraber iş birliği içerisinde olursa oluyor. Öğretmenin çok büyük rolü olduğunu düşünüyorum. Çünkü annede söz bu kadar etkili olmuyor. Ama o anda eğer dikkatleri sizdeyse (öğretmen), bunu söylediğinizde çok etkili olduğunu düşünüyorum" (KKÖ 11). "Okuldaki kurallar, disiplin ve düzen de bu mahremiyeti ihlal eder durumda olmamalı. Çocuğun tercihlerine de saygı duyulmalı. Örneğin beden dersinde kısa etek giymeyi istemiyorsa zorlanmamalı. Fiziki, binanın fiziki durumları da bu mahremiyete uygun olmalı" (KKÖ 12).

Öğreticilerin bu başlık altındaki görüşleri incelendiğinde, okulun öğrenci eksikliklerini geliştirici, tamamlayıcı, destekleyici olduğu, okulda uzman desteğinin varlığı (öğretmen kastedilmekte) ön plana çıkarılmaktadır. Bu görüşlerde ayrıca ailedeki eğitimin okula olumlu veya olumsuz yansımalarının vurgulandığı; buna bağlı olarak -sadece okulun veya ailenin çaba sarf ettiği değil- okul ile ailenin birlikte çaba sarf etmesinin vurgulandığı görülmektedir. Söz konusu öğretici görüşlerinde, çocuğun eğitiminde okul ve ailenin birlikteliğine yaptıkları vurgu öne çıkmaktadır. Buna göre öğretmenler mahremiyet eğitiminde aile kadar okulun da önemli bir role sahip olduğunu düşünmektedirler, denilebilir.

Kur'an kursu öğretmenleri de yaşamın erken yıllarının mahremiyet eğitimi açısından büyük önem taşıdığını vurgulamış; bu yıllarda Kur'an kursunun/okulun önemli bir role sahip olduğunu belirtmişlerdir. Bu dönemde mahremiyet eğitiminin önemli bir kazanım olacağı düşüncelerini paylaşmışlardır. Bu görüşlerden

¹³ Şener Büyükoztürk vd., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Pegem Akademi, 2008), 253.

hareketle Kur'an kursu öğreticilerinin okul öncesi dönemdeki mahremiyet eğitiminin önemine ve bunda okulun/kursun rolüne çokça vurgu yaptıkları söylenebilir.

Öğreticilerin okuldaki mahremiyet eğitimine vurgu yapmaları önemli görülmektedir. Bundan dolayı bu eğitimin belli ilkeler ışığında yapılması gerekir, denilebilir. Öncelikle okul ailenin, toplumun cinsel/mahremiyet değerlerine saygılı olmalıdır. Öğretmenin görevi okul öncesi çocuklarına sağlıklı bir cinsel kimlik geliştirmelerine yardımcı olmaktır. Bu bakımdan okul öncesinde, çocuğun ailesinin inanç ve değerlerine aykırı cinsel konularda bilgilendirmek öğretmenin işi değildir, olmamalıdır. Nitekim bir Kur'an kursu öğreticisi bu hassasiyeti şöyle ifade etmiştir;

“Hani hemşireler gelip bir şeyleri açık seçik konuşurlar ya. Bu şekilde basite indirgenmiş bir paket program olarak sunulması doğru değil. Bunu dini hassasiyetleri olan insanların anlatması daha doğru olur. Diğer anasınıfı öğretmenlerinin de kendi çocukları gibi yetiştirdiklerini, bu konuda hassas olduklarını düşünüyorum. Bir de bunun ilahi bir kural kanun olduğunu düşünüyorum. Dinle ilişkilendirilmesi gerektiğini düşünüyorum” (KKÖ 10).

Öğretici bu görüşleriyle mahremiyet eğitiminin belli bir bilinç, bilgi, değer ve dini hassasiyet ile yapılmasının uygun olabileceğini belirtmektedir. Literatürde bunu destekleyen düşüncelere rastlamak mümkündür. Buna göre cinsel/mahremiyet eğitimde, cinsel davranış ve ilişkilere ilişkin dini bakış açısı uygun bir şekilde sunulmalıdır.¹⁴

Mahremiyet eğitiminin yalnızca aile ile sınırlı kalmaması, okulun da aktif bir rol üstlenmesi gerektiği görüşü, literatürde de karşılık bulmaktadır. Okulun hem eğitsel hem fiziksel yapısıyla mahremiyet eğitimi desteklemesi gerekir. Netice olarak okulda yapılan iyi bir cinsel/mahremiyet eğitim, öğrencilerin cinsellikleriyle ilgili bilgilerini artırabilir, bu konuda kendi kararlarını vermelerine, özgüven becerilerini geliştirmelerine ve özsaygılarını desteklemelerine yardımcı olabilir.¹⁵

1.1.1. Okul Programlarında Mahremiyet Eğitime Yer Verilmesi

4-6 yaş Kur'an kursu öğretim programında doğrudan mahremiyet eğitimi yer almamasına rağmen bu eğitim yapılmaktadır. Bu çerçevede Öğreticilere “okul programlarında mahremiyet eğitimi yer almalı mıdır? Neden?” sorusu sorulmuştur. Onların cevaplarından bazıları şöyledir;

“Kesinlikle olmalı” (KKÖ 3). “Evet almalıdır” (KKÖ 4). “Almalıdır. Çünkü çocuklar aile bireylerinden çok öğretmenlerine güven duymaktadır” (KKÖ 5). “Yer almalıdır. Eğitimin her alanda tamamlanması için” (KKÖ 6). “Okul programlarında mahremiyet eğitimi yer almalıdır. Çünkü okul, öğrencileri hayatın her alanında eğitmelidir” (KKÖ 7). “Evet, anne babadan doğru bir bilgi alamamış olabilir eksikliğini okulda tamamlayabilir” (KKÖ 8). “Okul programlarında mahremiyet eğitimi yer almalıdır tabii ki” (KKÖ 9). “Almalıdır. Çünkü gerçekten diyorum ya, eski çocukluğumuzdaki ortam ve düzen yok. Herkes masumane bakmıyor. Mahremiyet eğitimi tek başına bir eğitim değil. Çok şeyi birlikte eğitiyor, öğretiyor, gösteriyor” (KKÖ 11). “Bu eğitim verilmelidir. Hem çocuğun kişisel gelişimi hem de başkalarının haklarına karşı saygılı yetişmesi için. Bunu eğitim anlamında gelişimin bir parçası olduğunu düşünüyorum” (KKÖ 12).

Okul programlarında mahremiyet eğitiminin yer almasına dönük öğretici görüşlerine bakıldığında, öğreticilerin büyük çoğunluğunun kesinlikle veya mutlaka olmalıdır, şeklinde görüş belirttikleri görülmektedir. Buna göre, 4-6 yaş Kur'an kursu öğreticileri mahremiyet eğitiminin okul programlarında yer almasını gerekli görmektedirler. Öğretici görüşlerine göre okul, misyonu gereği mahremiyet eğitime yer vermelidir. Çünkü okulun temel görevlerinden biri çocuğun ailesinden öğrendiklerini pekiştirmek, ailesinin eksik bıraktıklarını

¹⁴ Reiss, “Food, Smoking and Sex: Values in Health Education”, 98.

¹⁵ Reiss, “Food, Smoking and Sex: Values in Health Education”, 98.

tamamlamaya çalışmaktır. Mahremiyet eğitiminin okul müfredatına eklenmesi, bireyin çocukluk döneminden itibaren haklarını öğrenmesini sağlayabilir. Günümüz koşullarının çocukların korunmasını zorunlu kıldığı düşünülürse, bu eğitimin bireysel gelişim ve toplumsal saygı kültürü için de önemi çoktur.

Okul sahip olduğu müfredatın gücü ve her yere, herkese ulaşabilme potansiyeli bakımından da avantajlı bir konuma sahiptir. Tüm vatandaşların çocuklarına ulaşabiliyor olması ve herkesin standart bir eğitim alması bakımından mahremiyet eğitiminin okullarda yer alması konusunda bir öğretici şöyle demiştir; “haliyle herkes çocuklarını 4-6 yaş Kur'an kursuna vermiyor herkes dini eğitim almıyor. Ama herkesin çocuğu var ve onu ana sınıfına gönderiyor ya da okula gönderiyor. Mutlaka verilmelidir” (KKÖ 9).

İlgili literatüre bakıldığında, son dönemlerde arttığı düşünülen ve son derece olumsuz sonuçları nedeniyle dikkatlerin cinsel istismara ve önleyici çabalara yöneldiği görülmektedir. Bu önleyici çabalar müfredatlar yoluyla okullarda yer almaya başlamıştır. Buna göre etkili bir eğitim, çocukları cinsel istismara karşı korumanın anahtarı olarak gösterilebilir. Bu müfredatlar büyük ölçüde çocuklara uygun ve uygunsuz dokunuşu ayırt etmeyi öğretmeyi ve yetişkinlerden yardım almayı teşvik eder.¹⁶ Bu müfredat sayesinde çocuklar uygunsuz davranış karşısında, bunu birisine söylemeleri gerektiğini öğrenirler. Bu mesajın okul öncesinde başlaması; aynı zamanda tekrarlanması ve pekiştirilmesi gerekir.¹⁷ Tüm bu önleyici çabaların müfredata eklenmesi mahremiyet eğitimi bağlamında değerlendirilebilir.

Bazı öğretmenler mahremiyet eğitimine ilişkin çeşitli çekinceler de ortaya koymuşlardır. Cinsel eğitimde olduğu gibi mahremiyet eğitiminin de çocuklara bazı şeyleri hatırlatabileceğini, özendirilebileceğini dile getirmişlerdir;

“Fazla abartıya gidilmeden çocukların bilmesi gerekenler anlatılabilir” (KKÖ 2). “Alması gerekir. Ama hemşirelerin anlattığı açıklıkta ve saçıklıkta da olmaması gerekir. Bazen hijyen anlamında hemşireler her şeyi açık açık anlatıyor. Bence bu da doğru değil. Bu işin de bir sınırı var ve bu o sınıra kadar verilmelidir” (KKÖ 10).

Bu görüşlerde öğretmenler, evde veya okulda mahremiyet eğitiminin yer alması ve bu eğitimin nasıl yapılması gerektiğini vurgulamışlardır. Bu anlamda öğretici görüşlerinin programın içeriği, eğitim durumları, öğretmen tutumları, kullanılan materyalin amaca dönük olup olmaması, değerlendirme gibi her bir eğitsel faktörün önemine işaret ettiği söylenebilir.

1.2. Öğreticilere Göre Mahremiyet Eğitiminin Zorluğu

4-6 yaş Kur'an kursu öğretmenlerinin “çocukların ve öğrencilerinizin mahremiyet eğitiminde zorlandığınız konular nelerdir?” şeklinde bir soruya verdikleri cevaplardan bazıları şöyledir; “Ailede tam eğitim alamamış öğrencilerde sınırlarını bilme hususunda sıkıntı yaşıyabiliyoruz” (toplu yaşamla alakalı). Özellikle tek çocuksa cinsel konulara ilgili fazla meraklı olabiliyor” (KKÖ 6). “Aileden, medyadan veya çevreden gördüklerini yapmaları” (KKÖ 4). “Verdiğimiz mahremiyet eğitimine karşılık öğrencilerimizin medya ve internet üzerinden kolayca ulaşabilmesi” (KKÖ 5). “Benim öğrenci kesim küçük yaş olduğu için hani verdiğiniz hemen alıyorlar. Ailesinde yanlış bir gelişim olmadığı sürece rahatlıkla çocuğa bir kere bile öğretseniz, hemen yapması gerektiğini biliyor” (KKÖ 12).

Görüldüğü gibi bir kısım öğretici, bazı çocukların ailesinden ve medya gibi iletişim araçlarından edindikleri olumsuz davranışları aynen sınıfa getirdiklerini ve bunların olumsuz bir durum yarattığını söylemişlerdir. Bu düşüncedekilere göre, örneğin sevgi ya da saygı kavramı oluşmayan çocuklar kendilerini zorlayabilmektedir. Korkmaz'ın çalışmasında da Kur'an kursu öğretmenleri öğrencilerin benzer sorunları kursa taşıdıklarını ve bu durumun kendilerini zorladığını ifade etmişlerdir.¹⁸ İlgili çalışmada Kur'an kursu öğretmenleri

¹⁶ Ratto - Bogat, “An Evaluation of a Preschool Curriculum to Educate Children in the Prevention of Sexual Abuse”, 289.

¹⁷ Elders - Roleff, “Sex Education Should Be Taught in Schools”, 10-11.

¹⁸ Mehmet Korkmaz, 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kurslarında Din Eğitimi (Sorunlar ve Çözüm Önerileri) (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2019), 43.

öğrencilerin kursta farklı davranmalarının en önemli sebepleri arasında aileyi göstermişlerdir. Öğreticiler, bazı ailelerin eğitim, kültür düzeyinin düşük olması, çocuklarına tutarsız davranmaları, bencil, kavgacı ve doyumsuz bir çocuk yetiştirmeleri, ilgisiz veya kursta verilen eğitime evde yeterince destek olmamaları gibi nedenlerden dolayı öğrencilerin problemleri davranışlar sergilediğini ifade etmişlerdir.¹⁹ Kur'an kursu öğrencileri, bununla birlikte medyanın veya çevrenin çocuklar üzerinde olumsuz etkide bulunduklarını, haliyle bunun okulda ya da Kur'an kursunda yapmak istediklerinin tersine bir durum oluşturduğunu; bir yerde olumlu olarak yaptıklarının çok kısa bir sürede sönmesi anlamına geldiğini belirtmişlerdir; "Bize gelen çocuklar genelde bilinçli geliyorlar. Bazen tuvalet eğitimi konusunda sıkıntılar oluyor. Bir de saygı kavramı tam oluşmayan çocuklar olabiliyor" (KKÖ 2). Bazı çocuklar, "arkadaşımın yanında üstümü değiştirmemize neden izin vermiyorsunuz?" diyorlar (KKÖ 1).

Mahremiyet eğitiminin etkili olması, çocuğun ailesinden getirdiği değerlerle yakından ilişkilidir KKÖ 11'in ifadesinde bu ilişki görünmektedir: "Hayır, ben aslında zorlanmıyordum ama eşim olaya girince zorlanmaya başladık. 'Erkeklerle oynamayın' dedi. O kadar etkilenmiş ki çocuk, her gün aynı şeyi sormaya başladı. Bu tür şeylerde zorlanmıştım" (KKÖ 11). Bu görüş, ailenin çocuğun düşünce yapısı üzerindeki etkisini açıkça göstermektedir.

Yukarıdaki görüşlerden de anlaşıldığı üzere öğretmenler çevrenin çocuk üzerindeki olumsuz etkileri, cinsiyet farklılıkları, tuvaletlerin ayrılması, ailelerindeki yaklaşım gibi noktalarda öğrencilerden gelen sorular ve tepkiler karşısında zorlandıklarını ifade etmişlerdir.

Öğreticilerin mahremiyet eğitimi ile ilgili değindikleri zorlukların çocukların gelişimlerinden kaynaklanan durumlar olduğu söylenebilir. İlgili literatür öğretmenlerin görüşlerini desteklemektedir. Çocukların okul öncesi dönemde cinsellikle ilgili konulara çok meraklı oldukları ifade edilmektedir. Literatüre göre küçük yaştaki çocukların cinsellikle ilgili merak ettikleri ilk konu kızlar ve erkekler arasındaki bedensel farklardır. Dolayısıyla çocukların bedenlerine olan merakları ve bedenlerini tanımaya çalışmaları cinsel gelişimleri için önemli bir etkidir.²⁰ Bir diğer çalışmada öğretmenler çocuklarda birbirlerinin vücudunu merak etme, mastürbasyon ve cinsiyet ayrımı davranışlarının en sık görülen davranışlar olduğunu söylemişlerdir.²¹ Cinsel içerikli davranışlardan genital bölgelere dokunma, birbirlerinin cinsel organını merak etme davranışlarının en fazla sergilenen davranışlar olduğu ifade edilmiştir.²²

Mahremiyet eğitiminde hangi konularda zorlandığına dair bilgilerini ifade ederken bazı tecrübeli öğretmenler bu konuda zorlanmadıklarını ifade etmişlerdir;

"41 yaşındayım. Beş çocuk yetiştirmiş bir anne olarak zorlandığımı düşünmüyorum. Rahat olduğumu, profesyonel olduğumu düşünüyorum artık" (KKÖ 10). "Çok zorlanmıyorum ama her çocuk farklı bir dünya. Bu işin başındayız. Zamanla bu iş daha da güzel olacak diye rabbime dua ediyorum. Rabbim yolumuzu açık eylesin. Her çocuğa farklı şekilde yaklaştığımız da zorlanmıyoruz. Ama şunu şöyle yapacaksın bunu böyle yapacaksın şeklindeki emrivakilerle bu iş yürümüyor hocam. Sevgi ile her şeyin üstesinden gelinebiliyor. Amacımız sevgi ile din eğitimi birleştirmek. Birçok şey zorlamayla yapıldı ve hiçbir şey elde edemediğimizi de gördük" (KKÖ 9).

¹⁹ Korkmaz, 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kurslarında Din Eğitimi (Sorunlar ve Çözüm Önerileri), 46.

²⁰ Ümit Deniz - Rukiye Yıldız Altan, "Milli Eğitim Bakanlığı 0-36 Aylık Çocuklar İçin Eğitim Programında Cinsel Gelişim ve Eğitim", *Çocuk ve Gelişim Dergisi* 2/3 (2019), 40.

²¹ Servet Kardeş - Neslihan Güney Karaman, "Okul Öncesi Eğitim Öğretmenlerinin Çocuğun Cinsel Eğitimine İlişkin Görüşleri", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 18/3 (2018), 1563; Necla Tuzcuoğlu - Semai Tuzcuoğlu, "Çocuğun Cinsel Eğitiminde Ailelerin Karşılaştıkları Güçlükler", *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi* 8/8 (1996), 258.

²² Kardeş - Karaman, "Okul Öncesi Eğitim Öğretmenlerinin Çocuğun Cinsel Eğitimine İlişkin Görüşleri", 1560.

Görüldüğü gibi bireysel farklılıklara da değinen öğretmenlerin görüşleri de mevcuttur. Kendisinin tecrübeli olsa bile her çocuğun farklı bir dünya olduğunu belirterek bunun her öğretmen için zorlayıcı bir faktör olacağını hatırlatmışlardır. Çocuğun bireysel farklılıklarının mahremiyet eğitimi özelinde vurgulanması önemli görülmektedir. Çünkü her çocuk aynıymış gibi davranmak; onun dünyasına ait farklılıkları yok saymak veya görmezden gelmek eğitim sürecini olumsuz etkileyebilir. Bundan dolayı her öğreticinin çocuğu tanıması ve farklılıklarını görüp gözetmesi gerekir.

1.2.1. Öğreticilere Göre Çocukların Mahremiyetle İlgili Sordukları Sorular

Öğreticilere “öğrencileriniz mahremiyet ile ilgili ne sorular soruyorlar? (Birkaç örnek verebilir misiniz?” şeklinde bir soru sorulmuştur. Bu soruyla ilgili olarak iki öğretici herhangi bir görüş belirtmemiştir. Diğer öğretmenlerden ise önemli veriler elde edilmiştir. Bu görüşlerden bazıları şöyledir;

“Mahremiyet konusunda tuvaletle ilgili sorular soruyorlar. Örneğin niye herkes aynı tuvaleti kullanamıyor? Orası da tuvalet burası da tuvalet şeklinde. Burası kızlar tuvaleti burası erkekler tuvaleti” (KKÖ 9). “Neden tuvaletlerimizi ayırdınız? gibi” (KKÖ 5). “Çok fazla bu konuda sorular gelmiyor. Ama diyelim ki bir çocuk karnını açmışsa diğer çocukların tuhafına gidiyor” (KKÖ 2). “Kadın erkek arasındaki uzuvların farklılıklarından soruyorlar” (KKÖ 4). “Ailede konuşulanların başkalarına neden söylenilmemesi gerektiğini” (KKÖ 8). “Pek fazla soru ile karşılaşmadım. 7 yaş üstünde karşı cinsle alakalı sorular geliyordu” (KKÖ 6). “Bir öğrencim geldi, öğretmenim ben birine âşık oldum dedi. Dedim ki o zaman sen baba olmuştun artık. Hatta dedim ki buraya gelmene gerek yok. Sonra güldüm, şaka yaptım dedim. Kardeşiz biz burada” (KKÖ 11). “Kendi öğrencilerimden değil de ailemdeki çocuklardan ‘Ben nasıl dünyaya geldim?’ diye soranlar olmuştu. Kendi öğrencilerimden hiç öyle bir soru olmadı” (KKÖ 12).

Mahremiyetle ilgili sorular, çocuğun bilişsel ve sosyal gelişim evrelerine göre farklılaşabilir. Bu farklılaşma öğretici görüşlerine de yansımıştır. Bu görüşlere göre çocuklar, başkasının ve kendisinin vücudunu, uzuvlarını, uzuv farklılıklarını, cinsiyet farklılıklarını, tuvaletlerin neden kızlar ve erkekler için ayrı kullanıldığı noktalarında çeşitli sorular sormuşlardır. Öncelikle çocukların sorduğu soruların onların gelişim çağını yansıtmaktadır ve onların bu tür sorular sormaları sağlıklı gelişim sürecinin bir parçasıdır, denilebilir.

Çocukların hem meraklarını giderme konusunda çok soru sorarak bilişsel gelişimlerine uygun davrandıkları hem de cinsiyet rollerini ve farklarını keşfetmeye dönük sorular sorarak kişilik gelişimlerine paralel davrandıkları söylenebilir. Çocuklar kadın erkeklerin nasıl veya neden farklı olduklarını, çocukların dünyaya nasıl geldiklerini merak ederler.²³ İlgili bazı çalışmalarda da çocukların kız ve erkek vücut farklılıklarını, bebeklerin nereden geldiklerini, üreme-hamilelik-doğum ile ilgili konuları ebeveynlerine sordukları ifade edilmektedir. Anne-babaların büyük bir çoğunluğunun bu soruları cevapladıkları ancak cevapların açık ve net olmadığı, çocukların meraklarını tam olarak giderilmediği²⁴ belirtilmektedir. Buradan, çocukların cinsellik/mahremiyet ile ilgili sorularının doğal olduğu kadar zor olduğu da görülmektedir.

Çocukların cinsellik/mahremiyet ile ilgili soruların doğru analizi öğrenme-öğretme sürecini daha iyi yönetmeyi sağlayabilir. Bu ve benzeri konularda çocukların sorularını tümünden cevapsız bırakmak doğru değildir. Ancak çocuğun ilgisini tamamen bu konuya çevirecek yaklaşımlardan da kaçınmak gerekir.²⁵ Çocuğa bu konuyla ilgili gelişimine uygun gerçekçi bilgilerin verilmesi gerekir. Aksi taktirde çocuk bu tür bilgileri istenmedik şekil ve yollardan elde edebilir.²⁶ Erikson’a göre de okul öncesi dönem içerisinde (4-6 yaş) çocuk

²³ Nevzat Tarhan, *Sen Ben ve Çocuklarımız* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2012), 108.

²⁴ Eliküçük - Sönmez, “6 Yaş Çocuklarının Cinsel Gelişim ve Eğitimiyle İlgili Ebeveyn Görüşlerinin İncelenmesi”, 59; Tuzcuoğlu - Tuzcuoğlu, “Çocuğun Cinsel Eğitiminde Ailelerin Karşılaştıkları Güçlükler”, 257.

²⁵ Tarhan, *Sen Ben ve Çocuklarımız*, 108.

²⁶ Çalışır, *Cinsel Eğitim Çocukluktan Ergenliğe*, 11.

cinsiyet farklılıklarını keşfeder, bu konuda sorular sormaya başlar. Çocuğu sorduğu sorulardan dolayı azarlamak, araştırma girişimlerine engel olmak, çocukta suçluluk duygularının gelişimine neden olmaktadır.²⁷

Cinsiyete ilişkin sordukları sorularla çocukların, mahremiyet, ahlak, din vb. kavramlarla yeni yeni karşılaşmalarının, sosyalleşmeye başlamalarının ilk işaretleri sayılabilir. Bu bakımdan çocukların soruları hem zordur ve cevap vermek de birçok pedagojik marifet barındıran bir karmaşıklıktır, denilebilir. Ancak “çocuğun araştırma girişimlerini destekleyerek, sorduğu sorulara anlayabileceği biçimde uygun cevaplar veren, sevecen ve ilgili yetişkin modeller”²⁸ çocuğun kişilik gelişimine olumlu katkıda bulunabilirler.

1.2.2. Çocukların Mahremiyet İlgili Sorularına Öğreticilerin Çözümleri

4-6 yaş Kur'an kursu öğretmenlerine “öğrencinizin mahremiyet ile ilgili sorularına nasıl çözüm arıyorsunuz?” sorusu sorulmuştur. Bu soruya üç öğretici herhangi bir cevap vermemiştir. İlgili soruya cevap veren bazı öğretmenlerin görüşleri şöyledir;

“Kaynaklardan bilgi alarak kafalarını karıştırmadan cevaplamaya çalışıyorum” (KKÖ 4). “Cevap verilebilenlere uygun cevaplar veriyorum. Anlamayacaklarını basit cümlelerle geçiştiriyorum” (KKÖ 5). “Onların yaşlarına uygun cevaplar vermeye çalışıyorum” (KKÖ 6). “Kitaplardan dini eğitim vermeye çalışıyoruz. Başka da materyal kullandığımız yok. Bazen de yanlış davranışlar üzerinden bunu konuşuyoruz. Örneğin kapının deliğinden bakılamayacak. Yani anne babamız da olsa odasını gözetlememiz gerektiğini söylüyoruz. Örneğin banyo yaparken birinin seni izlemesini ister misin ya da siz beni izlerseniz rahatsız olmaz mıyım? diye empati yapmalarını sağlıyoruz. Bu tür şekilde eğitim vermeye çalışıyoruz” (KKÖ 9).

“Ben çocuklar dışardan başka bir sınıfın kapısından içeri baktıklarında bunun bile uygun olmadığını, izinsiz bakmanın ailemizde bile böyle olmamalı diye söyledim. Ben kendi sınıfına bile girerken kapıyı vuruyorum. Bu şekilde söylediğimizle uyguladığımız birbirini tutmuş oluyor. Aksi taktirde söylediğimizle uyguladığımız birbirini tutmasa etkili olmuyor. Çocuk bunu hemen fark ediyor. Öğretmenim kapıyı vurmadınız diyor. Bizi uyarıyor. Biz de Selamınızı veriyor öyle giriyoruz sınıfa. Bu davranıştan çok etkileniyorlar” (KKÖ 9).

“Çocuklara şöyle söylüyorum: ‘Kimse size dokunamaz, öpemez. Ama bunu korkutmadan anlatıyorum. Seni öpebilir miyim?’ diyorum, sonra ‘Bak işte izinsiz olmaz’ diyorum” (KKÖ 11). “Bu bölgeler senin özel bölgen, sana ait. Kimse dokunamaz, annenden başka. Annenin izin verdiklerinden başka, mesela doktor. Bu şekilde izah ediyoruz” (KKÖ 12).

Öğretici görüşleri incelendiğinde öğretmenlerin öğrencilerden gelen sorulara farklı şekillerde cevap vermeye, çözüm üretmeye, başa çıkmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Ancak bu görüşlere bakıldığında, öğretmenlerin bazı cevaplarının son derece soyut, genel ifadeler olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle bazı öğretici ifadelerinin anlamı tam olarak anlaşılamamaktadır. Örneğin, ‘cevap verilebilenlere uygun cevaplar veriyorum’ (KKÖ 5) ifadesinde, ‘uygun cevaplar’ın ne olduğu açık değildir.

Öğreticilerin genel olarak öğrencilerin mahremiyet ile ilgili sorularına genel ahlak ilkelerinden hareketle cevap verdikleri görülmektedir. Öğreticilerin bazı cümleleri açık ve net olmasa da çocukların seviyelerine uygun cevap arayışında oldukları, onların anlayacakları şekilde olmasına dikkat ettikleri anlaşılmaktadır. Mahremiyet eğitiminin etkili olabilmesi için çocuklara yaşa uygun, açık, sade ve tehdit içermeyen bir dil kullanılması arayışının önemli olduğunu vurgulamak gerekir.

Bazı öğretmenler de çocukların konuyla ilgili sorularını geçiştirdiklerini açıkça belirtmişlerdir. Onların, sorunu bu şekilde çözmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. Ancak öğrenci soru ve sorunlarını geçiştirmek, görmezden gelmek sorunun daha da büyümesine neden olabilir. Bu tutumla, çocukların konuya merakları,

²⁷ Münire Erden - Yasemin Akman, *Eğitim Psikolojisi Gelişim Öğrenme Öğretme* (Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2008), 87.

²⁸ Erden - Akman, *Eğitim Psikolojisi*, 87.

ilgileri artabilir. Daha önce de ifade edildiği çocukların sorularının onların gelişimine, ihtiyaçlarına, sosyo-kültürel yapılarına göre cevaplanması pedagojik bir yaklaşım olabilir.

Öğretici görüşlerine bakıldığında, onların arasında ortak bir yaklaşımın olmadığı göze çarpmaktadır. Bunda çeşitli faktörlerin etkili olduğu söylenebilir. Öğreticilerin mahremiyet eğitimi etkinliklerini program dışı yapmaları bunda önemli bir faktördür. Öğrenciler ve öğretmenler için hazırlanmış ortak öğretim programları olmayınca her öğreticinin kendi inisiyatifiyle mahremiyet eğitimi yapmaya çalıştığı; öğrencilerden gelen soru ve sorunlara da bu minvalde çözümler bulmaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

Mahremiyet eğitiminin yeni bir öğrenme alanı olmasının öğretmenlerin farklı uygulama yapmalarına sebep olmuş olabilir. Özellikle böylesine spesifik bir konuda kitap ve diğer materyal yetersizlikleri öğretmenleri kendi müktesebatlarına göre davranmaya itmiş olabilir. Nitekim öğretici görüşlerinin satır aralarından böyle davranmak zorunda oldukları anlaşılmaktadır. Öğreticiler arasında farklılar oluşmasının başka bir nedeni de ahlak ve değer eğitimi konusundaki ön öğrenmelerinin, diğer bir ifade ile hizmet öncesi eğitimlerinden kaynaklanan yetersizlikler sayılabilir.

İlgili bir çalışmada okul öncesi öğretmenleri cinsel eğitimde, çocukların gelişim düzeylerine uygun ve onların meraklarını giderecek kadar bilgi verilmesi gerektiği görüşünde oldukları²⁹ belirtilmektedir. Çocuğa sorduğu kadar cevap verilmelidir. O sordu diye bilgi yağmuruna tutulmamalıdır.³⁰ Bu durumda, çocuğun sorduğu soruya cevap miktarını belirleyebilecek nitelikte öğrenme kılavuzlarına ihtiyaç doğmaktadır. Buna göre çocukların sorularına onların gelişim özellikleri dikkate alınarak cevaplar verilmelidir. Örneğin somut işlemler dönemindeki bir çocuğa soyut anlam içeren kavramlarla cevap vermek bu dönemdeki çocuklar için anlamlı olamayabilir. Nitekim çocuğunun araştırma girişimlerini destekleyen, bu çerçevede sorduğu sorulara anlayabileceği biçimde uygun cevaplar veren ebeveynlerin³¹ çocuğun sonraki dönemlere daha iyi ilerlemelerine yardımcı oldukları ileri sürülebilir. Öğreticilerin öğrenci sorularına dönük uygun açıklamaları, çocukta özsaygı gelişimini ve kişisel sınır bilincini artırarak birtakım istismardan korunma bilinci kazandırabilir.

Okul öncesi dönemdeki çocuk büyüdükçe öğrenme merakı da artar. Öğrenme merakı onun sürekli sorular sormasına yol açar. Her uygun cevap yeni arzular ve sorular, yeni meraklar uyandırır, aksi ise bu duyguyu köreltir. Bu dönemde çocukların sorularını en uygun biçimde cevaplamak, öğrenme meraklarını canlı tutmak gerekir.³² Çocukların meraklarını canlı tutmak için çocuklardan gelen sorulara onların anlayabileceği şekilde cevap vermek gerekir. Çocuklar sordu diye bilgi yığını yüklemeye kalkışmak³³ onların gelişimini olumsuz etkiler.

Çocuklar merakları gereği mahremiyet ile ilgili de soru sorarlar. Bunu doğal karşılamak gerekir. Elbette çocukların sorularına cevap vermek her zaman kolay değildir. Bu soruların onların gelişim özelliklerine, anlama, kavrama düzeylerine, geçmiş yaşantılarına uygun şekilde cevaplanması önemlidir.³⁴ Ayrıca, öğretmenler, çocukların sorularını cevaplarken, samimi ve dürüst olmalıdırlar.³⁵ Sorduğu sorulardan dolayı çocuğu ayıplamamak, onu ön yargısız dinlemek gerekir. Büyükler çocuklarının duygularını kabul ettiklerini onları aktif olarak dinleyerek gösterebilirler. Aktif dinleme çocuğun duygu ve davranışlarının, onlara hiçbir şey katmadan (yargı, öğüt) tekrarlanmasıdır.³⁶

²⁹ Kardeş - Karaman, "Okul Öncesi Eğitim Öğretmenlerinin Çocuğun Cinsel Eğitimine İlişkin Görüşleri", 1560.

³⁰ Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi* (Ankara: Yeni Çizgi, 1995), 124.

³¹ Erden - Akman, *Eğitim Psikolojisi*, 87.

³² Mustafa Tavukçuoğlu, "Okulöncesi Çocuğunun Eğitiminde Din Duygusu ve Din Eğitimi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2002), 54.

³³ Tavukçuoğlu, "Okulöncesi Çocuğunun Eğitiminde Din Duygusu ve Din Eğitimi", 55.

³⁴ Korkmaz, *4-6 Yaş Grubu Kur'an Kurslarında Din Eğitimi (Sorunlar ve Çözüm Önerileri)*, 111.

³⁵ Mualla Selçuk, *Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler*. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991), 207/78.

³⁶ Elif N. Özmert, "Erken çocukluk gelişiminin desteklenmesi-III: Aile", *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi* 49/3 (2006), 266.

Çocukların sorularını görmezden gelmemek gerekir. Çocukların, gençlerin cinsellik ve cinsiyet hakkında gerçekten ne düşündükleri ve bu konuların yaşamları üzerindeki etkileri genellikle göz ardı edilir.³⁷ Çocukların soruları, cinsel gelişimleri ya da bu alandaki sorunları görmezden gelmek, mevcut problemin ortadan kalkmasını sağlamadığı gibi, zamanla daha da büyümesine ve farklı boyutlar kazanmasına sebebiyet verebilir. Bundan dolayı çocuklar soru sorduklarında geciktirme veya cevapsız bırakma yolu seçilmemelidir. Çünkü çocuk sorularına doyurucu cevap alamadığı ya da soruları cevapsız bırakıldığında merakı ve öğrenme arzusu köreltilmiş olur.³⁸ Bu bakımdan çocuğun cinsellikle ilgili sorularının cevaplandırılması çocuğa önemli katkılar sağlayabilir. Bundan dolayı mahremiyet ile ilgili merakı ve soruları doğal karşılanan ve onun gelişim ve ihtiyacına göre cevap verilmiş olan çocuklar cinsel kandırılmaya ve cinsel saldırıya karşı en iyi korunan çocuklardır,³⁹ denilebilir.

Bazı öğretmenler, sadece konu açıldığında çocukların soru sorduklarını ifade etmişlerdir; “Bu konuları bilerek sormuyorlar ama konu açıldığı zaman onlardan soru gelebiliyor” (KKÖ 10).

Bu başlık altındaki öğretici görüşleri incelendiğinde, diğer başlıkların bir kısmında olduğu gibi bazı anne öğretmenlerin kendilerini rahat hissettiklerini, hiçbir sorun yaşamadıklarını belirtmişlerdir; “Kendimi düşünmüyorum. Çünkü ben beş çocuk annesiyim. Bu çocukları bugüne kadar getirdim. Dolayısıyla rahatım” (KKÖ 10). Söz konusunu öğretici görüşünden hareketle anneliğin ve bu minvalde edindiği yaşam tecrübelerinin mahremiyet eğitimindeki soruları cevaplamada önemli bir katkısının olabileceği düşünülebilir.

1.2.3. Öğreticilerin Mahremiyet Eğitimi Etkinlikleri

“Mahremiyet eğitimi ile ilgili hangi etkinlikleri yapıyorsunuz?” şeklindeki soruya öğretmenler önemli veriler sunmuşlardır;

“Eğer çocuk tuvalet eğitiminde yetersizse anneyle birlikte bu durumu en kısa zamanda çözmeye çalışıyoruz” (KKÖ 2). “Sorun yaşadığımız bir öğrencimle (tuvalet eğitim ile alakalı) ilgili veli ile görüştüm olumsuz bir dönüt almadım” (KKÖ 6). “Kırmızı çizgi olan özel bölgelerini kendine özel olan alanları anlattım. Kimsenin dokunamayacağı...” (KKÖ 3). “Özel bölgelerime dokunamazsın etkinliği” (KKÖ 4). “Kırmızı çizgi kitabı” (KKÖ 5). “Arkadaşlarıyla sınıf ortamında özel eşyalara dokunmama, bir gün izin almadan kullanma. Nezaket kuralları etkinlikleriyle öğretme. Oyun, drama, hikâye anlatımı vs.” (KKÖ 6). “Konuyu anlatarak, konuyla ilgili hikâye okuyarak” (KKÖ 8). “Oyun gibi davranmaya çalışıyoruz. Dramaya çeviriyoruz. Çocuklar hoşlanıyor ama ne kadar verimli olduğunu bilmiyoruz” (KKÖ 9). “Çocuklara oyunla anlatıyoruz. Ya da bununla ilgili uygun videoları izletiyoruz” (KKÖ 2). “Kapı çalma adabından bahsettim. Allah-u Teala bile ‘Evlerinize ön kapılardan girin’ diyor. [...] Bu konuyu drama ile işledik. Çocuk kapıyı güm güm çaldı. Sonra nazikçe çalmayı öğrendi” (KKÖ 11). “Özel bölgeleri tanıtan videolar kullandım. Şarkılar vardı, oyunlar vardı. [...] Ama bizim doğrudan öğretmemiz daha etkili oluyor, çünkü çizgi film izleyip geçiyorlar” (KKÖ 12).

Mahremiyet eğitimi etkinlikleri bağlamında öğretici görüşleri incelendiğinde, öğretmenlerin farklı şeyler yaptıkları, yapmaya çalıştıkları görülmektedir. Bazı öğretmenlerin çocuklarla tuvalet eğitimi etkinlikleri yaptıkları anlaşılmaktadır. Tuvalet eğitimi mahremiyet eğitiminde önemli bir yer tutmaktadır.⁴⁰

Farklı isimlerle ifade edilmiş olsa da öğretmenlerin “özel bölgelerime dokunamazsın” etkinlikleri yaptıkları anlaşılmaktadır. Bu etkinliğin çocukların mahremiyetlerini algılamada, zararlı dokunuşlara⁴¹ karşı kendilerini korumayı öğrenmede önemli olduğu söylenebilir.

³⁷ Mary Jane Kehily, *Sexuality, Gender and Schooling: Shifting Agendas in Social Learning* (London - Newyork: RoutledgeFalmer, 2002).

³⁸ Selçuk, *Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler*, 76.

³⁹ Kentler, *Çocuğuma Nasıl Cinsel Eğitim Verebilirim?*, 114.

⁴⁰ Diler, “Mahremiyet Eğitimi ve Önemi”, 80-81.

⁴¹ Ratto - Bogat, “An Evaluation of a Preschool Curriculum to Educate Children in the Prevention of Sexual Abuse”, 289.

Öğretici görüşlerinden hareketle, onların mahremiyet ile ilgili bir içeriği drama vb. şekilde oyunlaştırarak veya hikâye anlatımı yoluyla çocuklarla buluşturdukları anlaşılmaktadır. Öğreticilerin başvurduğu etkinlik temelli mahremiyet eğitimi, kalıcı öğrenmeyi destekleyen önemli bir stratejidir. Öğretme öğrenme sürecinde drama, oyun⁴² veya oyunsu süreçlerin, özellikle okul öncesi dönemde, çok öğretici; bundan dolayı da çok büyük önemi⁴³ olduğu söylenebilir. Bu husus 4-6 yaş Kur'an kursu öğretim programında öyle belirtilmiştir; "Oyun bu yaş grubundaki çocuklar için en uygun öğrenme yöntemidir. Bu sebeple programın etkinliklerinde oyun mümkün olduğunca kullanılmalıdır. Oyunun bir araç olarak kullanıldığı unutulmamalı, her oyunda din eğitime yönelik bir amacın bulunmasına dikkat edilmelidir."⁴⁴ Ancak ilgili bir çalışmada Kur'an kursu öğretmenlerinin neredeyse yarısının okul öncesi çocukların özelliklerine uygun drama ve oyun hazırlama konusunda sorun yaşadıkları, onların sözü edilen konularda önemli bilgi ve beceri eksikliklerinin olduğu belirtilmiştir.⁴⁵

Bazı öğretmenlerin "Kırmızı Çizgi" gibi mahremiyet eğitimi içerikli kitap okumaları yaptıkları anlaşılmaktadır. Söz konusu kitap gibi materyallerin eğitimde kullanılması son derece önemlidir. Buradan anlaşıldığına göre, bazı öğretmenler (DİB) tarafından kurslara gönderilen kitaplarla ilgili yetersizlikler yaşamakta, bu sorunu başka kitaplarla çözmeye çalışmaktadırlar. Bu durum pek çok öğretici için aynı zamanda maddi külfeti de beraberinde getirmektedir.⁴⁶ Ayrıca bu tür materyallerin biçimsel ve içerik olarak incelenmesi⁴⁷ gerektiğini de hatırlatmak gerekir. Ayrıca kitap okuma⁴⁸ veya hikâye anlatma etkinliklerinin⁴⁹ de pedagojik esaslar, örnek olay incelemesi yöntemi⁵⁰ uygulama esasları gözetilerek planlanması ve uygulanması gerektiğini belirtmekte yarar vardır. Bundan dolayı öğretmenlerin hikâye anlatımlarından, kitaplardan, hikâye kitaplarından doğru bir şekilde yararlanmaları gerekir.⁵¹

Son olarak bir öğreticinin "...özel eşyalara dokunmama ... izin almadan kullanma, nezaket kuralları..." (KKÖ 6), şeklinde ifade ettiği gibi mahremiyeti de içine alan genel bir ahlak adap eğitimi etkinlikleri dikkat çekicidir. Bu bütüncül etkinlik örneği çocuğun mahremiyeti, diğer nezaket ve ahlak kural ve ilkelerini bir bütün olarak algılamasına ve öğrenmesine katkı sunabilir. Bu bakımdan böylesine bütüncül bir yaklaşımın çocuğun gelişimine çok önemli bir yarar sağlayacağı; öğretmenin de işini kolaylaştıracağı söylenebilir.

Görüldüğü gibi 4-6 yaş Kur'an kursu öğretmenlerinin mahremiyet eğitimi bağlamında önemli etkinlikler yaptıkları anlaşılmaktadır. Bu bulgular, uygulamalı ve çok duyulu öğrenmenin çocukların davranışa dayalı öğrenmesini pekiştirdiğini göstermektedir. Bu etkinliklerin söz konusu eğitim bağlamında öğrencilere önemli katkılar yapacağı ileri sürülebilir. Nitekim bu husus 4-6 yaş Kur'an kursu öğretim programında da belirtilmiştir;

⁴² Mübaccel Gönen - Nursel Uyar Dalkılıç, *Çocuk Eğitiminde Drama*. İstanbul: Epsilon Yayınları (İstanbul: Epsilon Yayınları, 1999); Mücella Ormanlıoğlu Uluğ, *Niçin Oyun? Çocuğun Gelişiminde ve Çocuğu Tanımada Oyunun Önemi* (İstanbul: Özne-Göçebe Yayınları, 1999); Sinan Ayan - Uğur Memiş Altay, "Erken Çocukluk Döneminde Oyun", *Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilim Dergisi* 14/2 (2012), 143-149.

⁴³ Süleyman Akyürek, *Din Öğretimi Model-Strateji-Yöntem ve Teknikler* (Ankara: Nobel Yayınları, 2010), 187.

⁴⁴ DİB, *4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursları Öğretim Programı*, 8.

⁴⁵ Korkmaz, *4-6 Yaş Grubu Kur'an Kurslarında Din Eğitimi (Sorunlar ve Çözüm Önerileri)*, 116.

⁴⁶ Korkmaz, *4-6 Yaş Grubu Kur'an Kurslarında Din Eğitimi (Sorunlar ve Çözüm Önerileri)*, 78.

⁴⁷ Bk. Hatice Diler, *İlköğretim 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi*. (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001); Suzan Yıldırım, "4-6 Yaş Kur'an Kursu Öğretici Kitaplarının Gelişim Psikolojisi Açısından Değerlendirilmesi", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 36 (2022), 95-107.

⁴⁸ Zeynep Ceren Şimşek, *Farklı Kitap Okuma Tekniklerinin 48-66 Ay Grubu Çocuklarının Dil Gelişimine Olan Etkileri* (Denizli: Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017).

⁴⁹ Nesrin Işıkoğlu Erdoğan - Belkıs Akay, "Okul Öncesi Eğitimde Hikaye Okuma ve Öğretmen Sorularının İncelenmesi", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 1/36 (2015), 34-46.

⁵⁰ Akyürek, *Din Öğretimi Model-Strateji-Yöntem ve Teknikler*, 175-180; Mehmet Zeki Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler* (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2015), 232-245.

⁵¹ Mehmet Korkmaz, *Din Öğretimi Teknolojisi ve Materyal Geliştirme* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2017), 141.

“Kur’an kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş Grubu) eğitim süreci, tüm unsurlarıyla çocukların ihtiyaçlarına ve bireysel farklılıklarına uygun etkinliklerle yürütülmelidir.”⁵²

Sonuç

Araştırmada ulaşılan bazı sonuçlar şunlardır;

4-6 yaş Kur’an kursu öğretmenlerine göre mahremiyet eğitiminde okulun önemli görevleri vardır. Onlar, okulun öğrencilerin eksiklikleri tamamlayıcı, destekleyici bir role sahip olduğunu; bundan dolayı okul, ailenin vermiş olduğu eğitimi destekleyici çalışmalar yapması gerekir. İlgili literatürde de cinsel/mahremiyet eğitiminin okulda nasıl yer alması gerektiği ile ilgili tartışmalara yer verilmiştir. Bu tartışmalarda, öğrencinin sahip olduğu mahremiyete ilişkin değerlerin okul tarafından gözetilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

4-6 yaş Kur’an kursu öğretmenlerinin büyük çoğunluğuna göre mahremiyet eğitimi okul programlarında mutlaka yer almalıdır. Onlara göre okul, misyonu gereği mahremiyet eğitime yer vermelidir. Çünkü okulun temel görevlerinden biri çocuğun ailesinden öğrendiklerini pekiştirmek, ailesinin eksik bıraktıklarını tamamlamaktır.

4-6 yaş Kur’an kursu öğretmenleri bazı çocukların ailesinden veya medya gibi iletişim araçlarından edindikleri olumsuz davranışları aynen sınıfa getirmelerinin mahremiyet eğitiminin zorlukları arasında yer aldığını belirtmişlerdir. Ayrıca öğretmenler, bazı çocukların henüz tuvalet eğitimini öğrenmemiş olmalarını sorun olarak belirtmişlerdir. Küçük yaşta çocukların kızlarla erkekler arasındaki bedensel farkları merak etmeleri, genital bölgelere dokunmak istemeleri, bu konuda soru sormaları mahremiyet eğitiminin zorlukları arasında gösterilmiştir.

Araştırmaya göre, çocukların cinsel konulara olan merakları ve konuyla ilgili soruları öğretmenlerin zorlandığı konular arasında yer almıştır. İlgili değerlendirmede ise çocukların söz konusu davranışları veya sorularının onların gelişimine uygun olduğu belirtilmiştir. Bu bakımdan çocuğun sorularını cevapsız bırakmamak; buna karşılık onun ilgisini tamamen bu konuya çevirecek yaklaşımlardan kaçınmak ve gelişimine uygun, gerçekçi bilgilerin verilmesi gerekir.

4-6 yaş Kur’an kursu öğretmenlerinin mahremiyet ile ilgili çocuklardan gelen sorulara farklı şekillerde cevap verdikleri anlaşılmaktadır. Söz konusu öğretmenlerin bazı cevaplarının son derece soyut, genel ifadeler olduğu görülmüştür. Öğreticiler sözlerinde, öğretmenlerin çocukların seviyelerine uygun cevap arayışında oldukları, onların anlayacakları şekilde olmasına dikkat ettikleri anlaşılmaktadır.

Mahremiyet eğitimi etkinlikleri bağlamında öğretici görüşleri incelendiğinde, öğretmenlerin çocuklarla “tuvalet eğitimi”, “özel bölgelerime dokunamazsın”, “drama”, “hikâye anlatımı”, “kitap okuma etkinlikleri” yaptıkları görülmektedir. Öğretme öğrenme sürecinde drama gibi oynusu süreçlerin, kitap okuma veya hikâye anlatma etkinliklerinin pedagojik esaslar gözetilerek planlamanın ve uygulanmanın önemi vurgulanmıştır.

Öneriler

Araştırma sonuçlarına göre ortaya çıkan bazı öneriler şöyledir;

Öğretmenlerin ve 4-6 yaş Kur’an Kursu öğretmenlerinin çocukların mahremiyetle ilgili soru ve sorunlarına cevap verebilmeleri ve onlara rehberlik edebilmeleri için planlı ve programlı bir mahremiyet eğitimi dersleri almaları gerekir. İlgili derslerde çocuğun cinsel gelişim dönemlerine ilişkin temel bilgiler, mahremiyet öğretiminde pedagojik yaklaşımlar ve olası çocuk istismarı durumlarında izlenecek yasal süreçler gibi konuların

⁵² DiB, 4-6 Yaş Grubu Kur’an Kursları Öğretim Programı, 8.

sistematiik biçimde ele alınması önemli görülmektedir. Bu doğrultuda okul öncesi öğretmenliğı ve İlahiyat fakültelerinin lisans programlarına “Mahremiyet Eğitimi” adlı bir dersin eklenmesi önerilebilir.

Mahremiyet eğitimi alanındaki literatürün büyük ölçüde teorik tartışmalarla sınırlı olduğı dikkate alındığında, deneysel araştırmalara ihtiyaç duyulduğı söylenebilir. Bu kapsamda aile içi mahremiyet eğitimi, okul ortamında uygulanan mahremiyet eğitimi yöntemleri ve öğretmen-ebeveyn tutumlarının çocukların mahremiyet algısı üzerindeki etkileri gibi konuların deneysel yöntemlerle incelendiğı çalışmaları yapılması, alanın derinleştirilmesine katkı sağlayacaktır. Böylece mahremiyet eğitiminin çocuk davranışları üzerindeki somut ve ölçülebilir etkileri de daha açık biçimde ortaya konabilecektir.

4-6 yaş Kur'an Kursu öğretmenlerinin eğitim süreçlerinde hangi öğretim materyallerini ne şekilde kullandıkları ve ihtiyaç duyduklarında yeni materyaller geliştirip geliştirmedikleri ile ilgili ayrıntılı bilimsel araştırmalara ihtiyaç olduğı görülmektedir. Görsel araçlar, hikâye kitapları, etkinlik kartları veya drama materyalleri gibi materyallerin kullanımına dair nitel ve nicel veri toplanması; öğretmenlerin materyal geliştirme yeterliliklerinin değerlendirilmesine ve materyal kullanımının eğitim sürecine katkısının anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Bu doğrultuda uygulamalı ve alana özgü çalışmalar yapılabilir.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun 29.11.2019 tarihli 11 numaralı oturumda alınan izni ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğı ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiğı beyan olunur.

Ethics Committee Permission: This study was conducted with the approval of the Ethics Committee for Social and Human Sciences Research of Gaziosmanpaşa University, granted in session number 11 on 29.11.2019. It is hereby declared that scientific and ethical principles were observed during the preparation of the study and that all referenced works have been properly cited in the bibliography.

Yapay Zeka Etik Beyanı: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriğı, yazar tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.

Artificial Intelligence Ethical Statement: No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. All content of the study was produced by the author in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.

Kaynakça

- Aktepe, Evrim. “Çocukluk Çağı Cinsel İstismarı”. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 1/2 (2009), 95-119. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/pgy/issue/11165/133462>
- Akyürek, Süleyman. *Din Öğretimi Model-Strateji-Yöntem ve Teknikler*. Ankara: Nobel Yayınları, 2010.
- Alpaslan, Ahmet Hamdi. “Çocukluk Döneminde Cinsel İstismar”. *Kocatepe Tıp Dergisi* 15/2 (2014), 194-201.
- Ayan, Sinan - Altay, Uğur Memiş. “Erken Çocukluk Döneminde Oyun”. *Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilim Dergisi* 14/2 (2012), 143-149.
- Aydın, Mehmet Zeki. *Din Öğretiminde Yöntemler*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 9. Basım, 2015.
- Berrick, Jill D. “Sexual Abuse Prevention Education: Is It Appropriate For The Preschool Child?” *Children and Youth Services Review* 11/2 (1989), 145-158. [https://doi.org/10.1016/0190-7409\(89\)90030-3](https://doi.org/10.1016/0190-7409(89)90030-3)
- Bilgin, Beyza. *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*. Ankara: Yeni Çizgi, 1995.
- Bulut, Ayşen. “Çocuklukta Cinsel Eğitim”. *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi* 2/2 (2007), 53-57.
- Büyüköztürk, Şener vd. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi, 2008. <https://www.pegem.net/kitabevi/4276-Egitimde-Bilimsel-Arastirma-Yontemleri-kitabi.aspx>
- Çakır, Semiha. 4-6 Yaş Aralığındaki Çocuklara Mahremiyet Eğitimi Verilmesinde Din Eğitimin Rolü. Sivas: iwas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Çalışır, Duygu. *Cinsel Eğitim Çocukluktan Ergenliğe*. İstanbul: Profil Yayınları, 2011.
- Çalışkan, Habibe. *Okul Öncesi Dönemde Çalışan Öğretmenlerin Mahremiyet Eğitimi Konusunda Bilgi Düzeylerinin Belirlenmesi*. Konya: Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Çalışndemir, Fatma vd. “Çocukların Cinsel Eğitimi: Geçmişten Günümüze Bir Bakış”. *Eğitim ve Bilim* 33/150 (2008), 14-27.
- Çeçen, Ayşe Rezan. “Çocuk Cinsel İstismarı: Sıklığı, Etkileri ve Okul Temelli Önleme Yolları”. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 1 (2007), 1-17.
- Deniz, Ümit - Altan, Rukiye Yıldız. “Milli Eğitim Bakanlığı 0-36 Aylık Çocuklar İçin Eğitim Programında Cinsel Gelişim ve Eğitim”. *Çocuk ve Gelişim Dergisi* 2/3 (2019), 34-44. <https://doi.org/10.36731/cg.544056>
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursları Öğretim Programı (2018).
- Diler, Hatice. *İlköğretim 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Diler, Ramazan. “Mahremiyet Eğitimi ve Önemi”. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (2014), 69-98.
- Duran, Hüseyin Emre. *Değerler Eğitimi Bağlamında Mahremiyet Eğitimi*. Samsun: Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Elders, Joycelyn - Roleff, Tamara L. “Sex Education Should Be Taught in Schools”. *Sex Education*. San Diego: Greenhaven Press, 1999. Basım, ts.
- Eliküçük, Aytül - Sönmez, Sibel. “6 Yaş Çocuklarının Cinsel Gelişim ve Eğitimiyle İlgili Ebeveyn Görüşlerinin İncelenmesi”. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 25/25 (2011), 45-62. <https://doi.org/10.21560/spcd.54476>
- Erden, Münire - Akman, Yasemin. *Eğitim Psikolojisi Gelişim Öğrenme Öğretme*. Ankara: Arkadaş Yayınevi, 17. Basım, 2008.
- Erdoğan, Nesrin Işıkoğlu - Akay, Belkıs. “Okul Öncesi Eğitimde Hikaye Okuma ve Öğretmen Sorularının İncelenmesi”. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 1/36 (2015), 34-46. <https://doi.org/10.21764/efd.13237>
- Genné, William H. “Sex Education in Religious Settings”. *Sex Education in the Eighties: The Challenge of Healthy Sexual Evolution*. ed. Lorna Brown. 127-135. Boston, MA: Springer US, 1981. https://doi.org/10.1007/978-1-4613-3270-1_9
- Gögen, Rukiye. *Çocuk İstismarı Din Eğitimi Açısından Bir Değerlendirme*. İstanbul: Sonçağ, 1. Basım, 2022.

- Gönen, Mübeccel - Uyar Dalkılıç, Nursel. *Çocuk Eğitiminde Drama*. İstanbul: Epsilon Yayınları. İstanbul: Epsilon Yayınları, 2. Basım, 1999.
- Gündoğdu, Yusuf Bahri. "Mahremiyet Eğitiminin Temeli İnsanlık Şerefi: Ailenin Mesuliyetleri". *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 7/2 (07 Temmuz 2017), 387-394.
- Güneş, Adem. "Cinsel İstismar Olgusu ve Mahremiyet Eğitimi". *İnsan ve Toplum* 7/2 (15 Aralık 2017), 45-69. <https://doi.org/10.12658/human.society.7.14.M0206>
- Güneş, Adem. *Nezakət ve Zarafet İçin Mahremiyet Eğitimi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2015.
- İder, Saadet. "Yetişkinlerde Mahremiyet Algısının Kaynağına İlişkin Nitel Bir Araştırma". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 19/1 (2019), 109-122. <https://doi.org/10.33420/marife.534191>
- İder, Saadet - Tavukçuoğlu, Mustafa. "Mahremiyet Eğitiminde Bir İhtiyaç Analizi: Anne/Baba Eğitimi". *Akif* 53/1 (2023), 21-40.
- İpek, Nagehan. *İslam'ın Mahremiyet Algısı Işığında Mahremiyet Eğitiminin Çocuk Cinsel İstismarını Önlemedeki Rolü*. Erzincan: Erzincan Binali Yıldırım Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Kardeş, Servet - Karaman, Neslihan Güney. "Okul Öncesi Eğitim Öğretmenlerinin Çocuğun Cinsel Eğitime İlişkin Görüşleri". *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 18/3 (2018), 1554-1570. <https://doi.org/10.17240/aibuefd.2018.18.39790-471147>
- Kehily, Mary Jane. *Sexuality, Gender and Schooling: Shifting Agendas in Social Learning*. London - Newyork: RoutledgeFalmer, 2002. <https://doi.org/10.4324/9780203995396>
- Kelly, Gary F. "Parents as Sex Educators". *Sex Education in the Eighties: The Challenge of Healthy Sexual Evolution*. ed. Lorna Brown. 101-113. Boston, MA: Springer US, 1981. https://doi.org/10.1007/978-1-4613-3270-1_7
- Kentler, Helmut. *Çocuğuma Nasıl Cinsel Eğitim Verebilirim?* çev. Gülderen Pamir. İstanbul: Turkuaz Yayıncılık, 2008.
- Korkmaz, Mehmet. *4-6 Yaş Grubu Kur'an Kurslarında Din Eğitimi (Sorunlar ve Çözüm Önerileri)*. Kayseri: Kimlik Yayınları, 1. Basım, 2019.
- Korkmaz, Mehmet. *Din Öğretimi Teknolojisi ve Materyal Geliştirme*. Kayseri: Kimlik Yayınları, 3. Basım, 2017.
- Kürek, Emine. *Cinsel Kimlik Gelişiminde Din Eğitiminin Rolü*. Samsun: Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- McCarthy, John F. "Sex Education Should Be Taught Primarily by Parents". *Sex Education*. ed. Tamara L. Roleff. 13-25. San Diego: Greenhaven Presss, 1999.
- Mordini, Emilio. "Confidentiality in Child Psychiatry". *Healthcare Ethics and Human Values*, 167-172.
- Ormanlıoğlu Uluğ, Mücella. *Niçin Oyun? Çocuğun Gelişiminde ve Çocuğu Tanımada Oyunun Önemi*. İstanbul: Özne-Göçebe Yayınları, 2. Basım, 1999.
- Özaslan, Hatice - Akduman, Gülümser Gültekin. "Ailelerin Mahremiyet Eğitime İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi". *2nd International Symposium on Innovative Approaches in Scientific Studies, Samsun, Turkey, November 30 December 2 2018*. 3/1363-1369. Samsun: SETSCI - Conference Proceedings, 2018. https://www.set-science.com/index.php?go=d1001a2417e2b87d5b7c53e16c5e1675&conf_id=39&paper_id=262
- Özmert, Elif N. "Erken çocukluk gelişiminin desteklenmesi-III: Aile". *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi* 49/3 (2006), 256-273.
- Patton, Micheal Quinn. *Qualitative Research And Evaluation Methods*. London: Sage Publication, 3. Basım, 2002.
- Ratto, Rosemarie - Bogat, G. Anne. "An Evaluation of a Preschool Curriculum to Educate Children in the Prevention of Sexual Abuse". *Journal of Community Psychology* 18/3 (1990), 289-297. [https://doi.org/10.1002/1520-6629\(199007\)18:3%253C289::AID-JCOP2290180310%253E3.0.CO;2-1](https://doi.org/10.1002/1520-6629(199007)18:3%253C289::AID-JCOP2290180310%253E3.0.CO;2-1)
- Reiss, Michael J. "Food, Smoking and Sex: Values in Health Education". *Values in Education and Education in Values*. ed. J. Mark Halstead - Monica J. Taylor. 92-103. London: Routledge, 2005. <https://doi.org/10.4324/9780203973554>

- Selçuk, Mualla. *Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1. Basım, 1991.
<http://ktp.isam.org.tr/ktp/recordview.php?idno=30656&ele=%3D&wYazarlar=mualla+sel%C3%A7uk>
- Şimşek, Zeynep Ceren. *Farklı Kitap Okuma Tekniklerinin 48-66 Ay Grubu Çocuklarının Dil Gelişimine Olan Etkileri*. Denizli: Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Tarhan, Nevzat. *Sen Ben ve Çocuklarımız*. İstanbul: Timaş Yayınları, 4. Basım, 2012.
- Tatum, Mary Lee. "Sex Education in the Public Schools". *Sex Education in the Eighties: The Challenge of Healthy Sexual Evolution*. ed. Lorna Brown. 137-144. Boston, MA: Springer, 1981. https://doi.org/10.1007/978-1-4613-3270-1_10
- Tavukçuoğlu, Mustafa. "Okulöncesi Çocuğunun Eğitiminde Din Duygusu ve Din Eğitimi". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2002), 51-63.
- Tuğrul, Belma - Artan, İsmihan. "Çocukların Cinsel Eğitimi ile İlgili Anne Görüşlerinin İncelenmesi". *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 20/20 (2001), 141-149.
- Tuzcuoğlu, Necla - Tuzcuoğlu, Semai. "Çocuğun Cinsel Eğitiminde Ailelerin Karşılaştıkları Güçlükler". *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi* 8/8 (1996), 251-262.
- Türkyılmaz, Zeynep. *3-6 Yaş Grubu Çocuğu Olan Ebeveynlerin Mahremiyet Eğitimine Dair Bilgilerinin İncelenmesi (Üsküdar Örneği)*. İstanbul: İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Ünal, Feyza. *Çocuk Cinsel İstismarında Cinsel Kimlik ve Mahremiyet Eğitiminde Rehberlik Öğretmenlerinin Rolü*. Yalova: Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık, 5. Basım, 2005.
- Yıldırım, Suzan. "4-6 Yaş Kur'an Kursu Öğretici Kitaplarının Gelişim Psikolojisi Açısından Değerlendirilmesi". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 36 (2022), 95-107.
<https://doi.org/10.20875/makusobed.1143487>